

KİŞİLERİN EMPATİK EĞİLİMLERİ İLE BOŞANMA ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

*Ali YILDIRIM**

ÖZET

Bu araştırma kişilerin empatik eğilimleri ile boşanma arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Evliliğini sürdürenler ile boşanmış bireylerin empatik eğilimleri karşılaştırılmıştır.

Araştırmanın evreni Konya ili Akşehir ilçe merkezidir. Örneklemeye alınan bireyler 120 kişi olup, tesadüfi eleman örneklem yöntemiyle seçilmiştir. Bunların 60'ı boşanmış, 60'ı ise evliliğini sürdüren kişilerdir. Boşanmış kişilerin 30'u bayan, 30'u erkek, aynı şekilde evliliğini sürdürenlerin 30'u bayan 30'u erkektir. Araştırma ile ilgili verileri toplamak amacıyla Kişisel Bilgi Formu ve Dökmen'in (1988) Empatik Eğilim Ölçeği kullanılmıştır. Evliliğini sürdürenler ile boşanmış bireylerin empatik eğilim puanları arasında farkın anlamlılığı t-testi ve varyans analizi ile test edilmiştir. Verilerin analizinde 0.05 anlamlılık düzeyi kabul edilmiştir.

Araştırma sonunda aşağıdaki bulgular elde edilmiştir:

1. Evliliğini sürdürenlerin, boşananlara göre empatik eğilim puanları yüksek bulunmuştur. Bu anlamlılık düzeyinde en yüksek puan ortalaması 71.0 ile evliliği sürdürenler oluşturmaktadır. Boşanmış bireylerin puan ortalaması 63.35 bulunmuştur.

2. Bayanların empatik eğilim puanları, erkeklerin empatik eğilim puanlarından daha yüksek bulunmuştur. Bayanların empatik eğilim puan ortalamaları 70.1, erkeklerin empatik eğilim puan ortalamaları ise 64.25 olarak bulunmuştur.

3. Evliliğini sürdüren bayanların empatik eğilim puanları boşanmış bayanların empatik eğilim puanlarından yüksek bulunmuştur. Evliliğini sürdüren bayanların, empatik eğilim puan ortalamaları 73.66, boşanmış bayanların empatik eğilim puan ortalamaları 66.53 olarak bulunmuştur.

4. Evliliğini sürdüren erkeklerin empatik eğilim puanları, boşanmış erkeklerin empatik eğilim puanlarından yüksek bulunmuştur. Evliliğini

* Uzman Psikolojik Danışman

sürdüren erkeklerin empatik eğilim puan ortalaması 68.33, boşanmış erkeklerin empatik eğilim puan ortalaması 60.16 olarak bulunmuştur.

Anahtar sözcükler : Empati, boşanma.

SUMMARY

This research has been carried out to reveal the relationship between emphatic tendency of people and divorce. The emphatic tendency of people who are married and of people who are divorced is compared.

The environment where the research has taken place is Akşehir, Konya. The people taken in the survey are 120 and have been chosen at random. 60 of these people are stil married and the other 60 of them are divorced. 30 of the divorced people are women and 30 of them are men; in the same way, 30 of the married people are women and 30 of them are men. İn this research, "Personal İnförmatıon Form and Dökmen's Empathic Tendency Measure" have been used in order to gather the information. The meaningfulness of the difference, between the emphatic tendency points people who are married and of people who got divorced, has been tested by t-test and variance analysis. 0.05 level of significance has been accepted in the analysis of the information.

The following findings have been obtained after this search:

1. The emphtic tendency points of the people who maintain their marriage have been found higher than of the people who are divorced in this meaningfulness level. The highest average point of this meaningfulness level is 71.0 and it belongs to the married people. The average point of the people divorced has been found as 63.35.

2. The emphatic tendency points of the women have been proved to be than those of the men. The aveage emphatic tendency points of women is 70.1,men's is 64.25.

3. The emphatic tendency points of the women maintaining their marriage have been found higher than those of the divorced women. The average emphatic tendency points of the women maintaining their marriage is 73.66, that of the divorced women is 66.53.

4. The emphatic tendency points of the men maintaining their marriage have been found higher than those of the divorced men. The average emphatic tendency point of the men maintaining their marriage is 69.33, that of the divorced men is 60.16.

Key words : Emphaty, divorce.

GİRİŞ

Boşanma, Türkiye de aile ve toplum yaşamı bakımından önemi artan sosyal bir olgudur. Toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik olarak değişmesi aile kurumunu da bir takım değişikliklerle yüz yüze getirmektedir. Aile kurumunun bu değişimi yaşamasının bir takım nedenleri bulunmaktadır. Sağlıklı iletişim aile kurumunu ayakta tutan çok önemli bir faktördür.

Biz insanlar sosyal bir varlık olduğumuzdan çevremizdeki insanlara duygusal mesajlar göndeririz. Bu duygusal mesajlar insanlarla olan sosyal iletişimimizi, tartışarak sorunlara çözüm bulma yanımızı geliştirir. Toplumumuzda kız ve erkekler arasındaki duygusal öğrenmelerin farklı olması örneğin; kızların hislerini, duygularını daha kolay ifade etmeleri, erkeklerin suçluluk, korku ve acıyla ilgili duygularını en aza indirmeleri ikili ilişkilerde ve evliliklerde önemli rol oynar. Evliliklerde anahtar niteliğindeki yeterliliklerden biri, eşlerin sorunları kendi başına yatıştırmayı öğrenmeleridir. Savunmacı olmayan dinleme ve konuşma, saygı ve sevgi evlilikte eşler arası duygusal ahengi artırır.

Aralarında çatışma olan evli çiftler üzerinde yapılan araştırmalar sergiledikleri iletişim biçimleri açısından kadınlarla erkekler arasında farklılıklar bulunduğunu göstermektedir. Örneğin sıkıntılı süren evliliklerdeki kadınlar eşlerindeki duygusal değişikliklere erkeklere oranla daha fazla tepki göstermektedirler. Yine sıkıntılı evliliklerdeki erkekler eşlerinden kendilerine yönelen sözsüz mesajları yeterince değerlendirememektedirler (Gençtan 1994).

Pişkin (1989), empatik eğilim ile çatışma eğilimi arasında negatif bir ilişki olduğunu açıklamıştır. Evlenmeye karar veren her kişi evlilik ilişkisi içinde daha mutlu ve daha huzurlu olacağı beklentisi içindedir. Her evlilik bu amaçla başlamasına rağmen bazen istenildiği ölçüde devam etmemektedir. Aile birliğinin devamı bazı şartların iki tarafın bilmesi ve ilişkilerini geliştirme yönünde hareket etmeleri esasına dayanır. Bu anlamda empatinin aile birliğinin devamı konusunda önemli bir unsur olduğu söylenebilir.

Empati tarihi gelişimi içerisinde farklı şekillerde tanımlanmış ve açıklanmıştır. Empatiyi; başkasının ruhsal yaşamını kavramak değil, başka birisinin deneyimleriyle düşünmek, araştırmak ve bulmak olarak tanımlayan Freud'a paralel olarak (Akt: Akbay ve Baysal, 1994) Adler; empatiyi başkasının gözüyle görebilmek başkasının kulakları ile duyabilmek, başkasının kalbiyle hissedebilmek olarak tanımlamıştır (1993, s.54). Diğer kişinin öznel dünyasına etkin olarak girmek olarak tanımlayan Moreno ise empatik davranan kişinin diğer insanın da gerçeğini kavradığını, aynı zamanda kendi bilinç alanının

kapsamını da genişlettiğini ifade etmiştir. Böylece çoğu durumlarda varolan durumu çabuk sezip anlama ve uyum sağlama olanağı sağlanmaktadır. Başka insanların rolüne girerek onları empatik olarak temsil etme, temsil eden kişinin empati yeteneğini artırmaktadır. Rogers'a göre empati; kişinin kendini karşısındaki kişinin yerine koyarak, onun duygu ve düşüncelerini doğru olarak anlaması, onun hissettiklerini hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi sürecidir. Empatinin belki farklı cümlelerle fakat Rogers'ın tanımı paralelinde tanımlandığı söylenebilir (Akt:Dökmen 1988).

Şüphesiz; boşanmaların bir çok nedeni vardır. Aile bireylerinin birbirileri olan problemleri dikkate alındığında, empatik eğilimin boşanma ile olan ilişki düzeylerinin belirlenmesi önemlidir. Bu amaçla aşağıdaki problemlere yanıt aranmıştır.

1.Evliliğini sürdürenlerin boşananlara göre empatik olma durumları arasında anlamlı düzeyde bir fark var mıdır?

2.Cinsiyet değişkeni açısından empatik eğilim puanları arasında anlamlı düzeyde bir fark var mıdır?

3.Boşanmış ve Boşanmamış bayanların empatik eğilim puanları arasında anlamlı düzeyde bir fark var mıdır?

4.Boşanmış ve Boşanmamış erkeklerin empatik eğilim puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

YÖNTEM

Bu araştırmada survey yöntemi uygulanmıştır. Bu araştırmanın çalışma evreni Konya ili, Akşehir ilçe merkezidir. Araştırmaya alınan örneklem gelişigüzel seçilmiştir. Verileri toplama aşamasında örneklemeye ulaşabilmek, deneklerin işbirliğini ve rızasını elde etmek kolay olmamıştır. Öncelikle mahalle muhtarlarından boşanmış ailelerin olup olmadığı tespit edilmiş daha sonra fertlerin rızasını almak koşuluyla görüşme yapılmıştır. Diğer bazı örneklem grubuna ulaşmak için ise Avukatlardan yardım istenmiştir. Avukatlar müvekkillerinden böyle bir çalışma için görüşmeyi kabul edip etmeyecekleri istenmiş, kabul edenlerle görüşme yapılmıştır.

Aşağıda araştırmaya alınan örneklem sayıları verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya alınan örneklem sayıları

	Kadın	Erkek	Toplam
Boşanmış	30	30	60

Boşanmamış	30	30	60
Toplam	60	60	120

Verilerin Toplanması Ve Analizi

Veriler; Dökmen'in Empatik Eğilim Ölçeği, görüşme ve kişisel bilgi formundan elde edilen verilerdir. Empatik eğilim ölçeği (EEÖ), Dökmen (1988) tarafından empatik duyarlılığı olan kişilerin kişilik özellikleri dikkate alınarak hazırlanmıştır. Likert türü bir ölçme aracıdır. Ölçek 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte her bir maddenin karşısına 1'den 5'e kadar rakamlar yer almaktadır. Bireyler her bir maddeyi 1'den 5'e kadar olan sayılardan birisini işaretleyerek cevaplandırmaktadırlar. Burada sayılar tamamen aykırı (1), oldukça aykırı (2), kararsızım (3), oldukça uygun (4), tamamen uygun (5) şeklindeki ifadeler karşılık gelmektedir. Bireylerin her bir madde için işaretlediği sayı bireyin o maddeye ilişkin puanını oluşturmaktadır. Ölçekte 8 madde negatif yazılmış olup, bunların puanlanması tersine çevrilerek yapılmaktadır. Empatik Eğilim Ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları Dökmen (1988) ve Tanrıdağ, (1992) tarafından yapılmıştır.

Evliliğini sürdürenler ile boşanmış bireylerin empatik eğilim puanları arasında farkın anlamlılığı t-testi ile test edilmiş verilerin analizinde 0.05 anlamlılık düzeyi kabul edilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın bu bölümünde empatik eğilim ölçeği ve kişisel bilgi formundan elde edilen verilerle ilgili bulgular elde edilmiş, alt problemler ve denenceler sıra ile incelenerek yorumlar yapılmıştır.

1. Evliliği sürdürenlerin boşananlara göre empatik olma tutumları arasında anlamlı düzeyde bir fark var mıdır?

Tablo 2. Evliliği sürdüren ve boşanmış fertlerin empatik eğilim puanlarının t testi ile karşılaştırılması

Evlilik Durumu	N	Ortalama	St. Sapma	t
Boşanmış	60	63,35	11,230	4.386*

Evliliği sürdürenler	60	71	7,227	
-----------------------------	----	----	-------	--

*P<0,05

Evliliği sürdüren ve boşanmış olanların empatik eğilim puanları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığı t testi ile kontrol edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda 0.05 anlamlılık düzeyinde bir farklılık görülmüştür. Bu sonuca göre evliliği sürdürenlerin empatik eğilim puanları boşanmış olanlara göre anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Bu bulgu Tezer (1986)' in birbirleri ile çatışan evli çiftler arasında çatışmaları algılama ve evlilikten doyum sağlama ile ilişkisini incelediği araştırması ve Pişkin (1989) 'in empatik eğilim ve çatışma eğilimi arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırması ile benzerlik göstermektedir.

2. Cinsiyet değişkeni açısından empatik eğilim puanları arasında anlamlı düzeyde bir farklılık var mıdır?

Tablo 3. Bayan ve erkeklerin empatik eğilim puanlarının t testi ile karşılaştırılması

Cinsiyet	N	Ortalama	St. Sapma	t
Bayan	60	70,1	9,780	3.281*
Erkek	60	64,25	9,750	

*P<0.05

Cinsiyet değişkeni açısından incelendiğinde bayanların empatik eğilim puan ortalamaları 70.1, erkeklerin empatik eğilim puan ortalamaları ise 64.25 olarak bulunmuştur. Ortalamalar arasındaki farkın anlamlılığı t testi analiz edilmiş ve 0.05 düzeyinde anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bu sonuca göre bayanların empatik eğilim puanları erkeklere göre anlamlı düzeyde daha yüksektir. Bu bulgu Ceyhan (1993)' in çocuklu evli çiftlerin empatik eğilim düzeylerinin değişik değişkenler açısından incelediği araştırma bulguları, Ornum ve arkadaşlarının empatik eğilim ve empatik beceri konusunda yaptığı araştırma verileri, Yıldırım'ın (1991), empatik eğilim ve empatik beceriyi etkileyen değişkenler konusunda yaptığı araştırma verileri ile paralellik göstermektedir. Cinsiyet ve empati kurma arasında yapılan araştırmalarda kadınlar daha fazla empati kurma becerisine sahip bulunulmasına rağmen tersi sonuçlarda (Kalopuska, 1984) bulunmuştur.

Ayrıca boşanmış fertlerle görüşmelerimiz sonucunda bayanların eşlerin duygusal tepkilerini daha fazla eleştirdikleri görülmüştür. Bu sonuç; Heaten (1999) 'ın evliliğin bozulması üzerine eşlerin evlilik ilişkilerini incelediği araştırması ile benzerlik göstermekte; bayan eşlerin evlilik ilişkilerini sürdürmede daha fazla çaba gösterdikleri ve ilişkilerinde problemlere daha fazla duyarlı oldukları görülmüştür.

3. Boşanmış ve Boşanmamış bayanların empatik eğilim puanları arasında anlamlı düzeyde bir fark var mıdır?

Tablo 4. Boşanmış ve boşanmamış bayanların empatik eğilim puanlarının t testi ile karşılaştırılması

Cinsiyet	N	Ortalama	St. Sapma	T
Bayan	30	66,53	10,750	3,011*
Erkek	30	73,66	7,260	

*P<0.05

Tablo 4 incelendiğinde boşanmış bayanların empatik eğilim ortalamaları 66.53, boşanmamış bayanların empatik eğilim puan ortalamaları ise 73.66 olduğu görülecektir. Ortalamalar arasındaki farkın anlamlılığı t testi ile kontrol edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda boşanmamış bayanların boşanmış bayanlara göre empatik eğilim puanları 0.05 anlamlılık düzeyinde önemli derecede yüksek bulunmuştur. Bu sonuca göre boşanmamış bayanların empatik eğilim puanları boşanmışlara göre daha yüksektir.

4. Boşanmış ve Boşanmamış erkeklerin empatik eğilim puanları arasında anlamlı düzeyde bir fark var mıdır?

Tablo 5. Boşanmış ve boşanmamış erkeklerin empatik eğilim puanlarının t testi ile karşılaştırılması

Evlilik Durumu	N	Ortalama	St. Sapma	t
Boşanmış erkekler	30	60,166	10,957	3.548*
Boşanmamış erkekler	30	68,33	6,233	

*P<0,05

Boşanmış ve boşanmamış erkeklerin empatik eğilim puanları arasındaki farkın anlamlılığı t testi ile kontrol edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda boşanmamış erkeklerin empatik eğilim puanları boşanmış olanlara göre 0.05 anlamlılık düzeyinde önemli derecede yüksek bulunmuştur. Bu sonuca göre boşanmamış erkeklerin empatik eğilim puanları boşanmışlara göre önemli derecede daha yüksektir.

ÖNERİLER

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda aşağıdaki öneriler geliştirilebilir:

1. Empatik eğilim ile çatışma eğilimi arasında negatif bir ilişki olduğu (Pişkin, 1989) ve empatik eğilimin geliştirilebilir bir olgu olduğu düşünüldüğünde okul öncesi eğitimden başlamak üzere okullarımızda öğrencilerin empatik tutumlarına katkı sağlayıcı sosyal etkinlikler, empati eğitimi, sosyal beceri ve iletişim eğitimi verilmeli ve öğrencilerin bu etkinliklere katılımı desteklenmelidir.

2. Empati eğitimi sadece öğretmen, sosyal çalışmacı, psikiyatrist, ve danışmanlara verilmemeli tüm herkesi kapsamalı ve bu eğitim küçük yaştan itibaren verilmelidir.

3. Profesyonel anlamda sorunlu aile fertlerinin yardım alacağı Aile Danışma Merkezleri, Aile Terapi Merkezleri ve Ana Baba Okulu gibi sosyal kurumlar yaygınlaştırılmalı, gerçek manada ailelere destek ve yardımda bulunulmalıdır.

4. Boşanma vakalarına yönelik sadece adli yolla çözüm aranmamalı, insanların psikolojik yapıları da göz önünde bulundurulmalıdır. Çatışma yaşayan ve boşanmaya karar veren evli çiftlerin mahkeme tarafından yukarıda sözü edilen sosyal kurumlardan profesyonel anlamda destek ve yardım almaları sağlanmaya çalışılmalı daha sonra gerekiyorsa idari ve adli sonuca gidilmelidir. Bu öneri bir prosedür haline getirilebilir. Aynı benzer yönlendirmeyi boşanma davalarına bakan avukatlarda yapmalıdır. Bu yardımın yapıldığı bazı durumlarda bazı evlilikler boşanma ile sonuçlanmamaktadır. Burada söz konusu edilen, evliliğin zoraki ayakta tutulması gerektiği değildir. Keyfi boşanmaların olduğu gerçeğidir. "Ne pahasına olursa olsun boşanmamak gerekir" anlayışı ne kadar yanlışsa "evlilikte mutsuz olduğun zaman ilk fırsatta boşanmak gerekir" anlayışı da bir o kadar yanlıştır.

5. Devlet aileyi koruyucu politikalar izlemelidir.

6. Ülkemizde eşlerin evliliklerini bitirme kararı vermesine neden olan problemler değişkenlere göre incelenmeli ve bilimsel araştırmalar yapılmalıdır. Bazı evlilikler iyi bir güvenlik kurumu haline gelmemektedir. Bunun nedenlerinin araştırılmasında ve mevcut bu evliliklerin niteliklerini saptamakta yarar vardır.

7. Boşanma davalarının açık celse ile yapılması ve aile yakınlarının da mahkeme salonlarına alınması, boşanacak çiftlerin hakim karşısında gerçek anlaşmazlıklarını söylemekte sıkıntı çekmelerine neden olmakta ve mahkemenin anlaşmazlığın hangi boyutta olduğunu belirlemekte sıkıntı duymasına yol açmaktadır. Bu durum çiftlerin empatik eğilimlerini olumsuz anlamda etkilemektedir.

KAYNAKLAR

- Acar Nilüfer-Voltan, **Terapötik İletişim ve Kişiler Arası İlişkiler**, H.Ü Yayınları Ankara(1989).
- _____, **Terapötik ve İnsan İlişkileri**, Şafak Matbaası, İstanbul, 1989
- Adler Alfred, **Psikolojik Aktivite**, Çev: Belkıs Çorakçı, say yayınları, istanbul,1993
- Akkoyun Füsün, **Empatik Anlayış Üzerine**, A.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 15, Sayı:2 Ankara, 1982.
- _____, **Empatik Eğilim ve Ahlaki Yargı**, Psikoloji Dergisi, Özel Sayı, 4. Ulusal Psikoloji Bildirileri, (1987).
- Arı Ramazan, **Üniversite Öğrencilerinin Baskın Ben Durumları İle Bazı Özlük Niteliklerinin Ben Durumlarını Atılgenlik ve Uyum Düzeylerine Etkisi**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 1989.
- Başol Koray, **Demografi**, İzmir, Dokuz Eylül Ün. İ.İ.B.F.1988.
- Beyazıt Gülnur ve ark, **Psikolojik Danışma ve Rehberlik Öğrencilerinde Psikodramanın Empatik Eğilim ve Empatik Beceri Üzerine Etkisi**, Çukurova , Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, 1. Eğitim Bilimleri Kongresinde Sunulan Bildiri, C. 2, S.689, Adana, 1994.
- Black.C.E, **Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri**, Çev. M. Fatih Gümüş, Versoy Yayınları, Ankara 1989.
- Brend C. Miller, **Aile Araştırma Yöntemleri**, Çev: Dinçay Köksal. Ankara, 1996.
- Brother Leslie, **A Biological Perspective On Empathy**. The American Journal Of Psychiatry, Cxxxxiv, 1:S. 10-19,1989.
- Büyükkaragöz Savaş, **Demokrasi Eğitimi**, Türk Demokrasi Vakfı Yayını, Ankara, 1990.
- Ceyhan Aydoğan Aykut, **Ana-Babaların Empatik Eğilim Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993.
- Cillov Haluk, **Türkiye de Evlenme ve Boşanmaların seyri**, Aile bildirisi, Aile araştırma kurumu, Ankara,1995.
- Cosgrove G.J, **The Realionship Between Empathy And The Provision Of Child Care, Dissertation**, Abstracks International. Xxxxvii, 1986.
- Cüceloğlu Doğan, **İnsan İnsana**, Altın Kitaplar Yayınevi, 1979.
- _____, **Yeniden insan insana**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1993.
- Dökmen Üstün, **İletişim Çatışmaları ve Empati**, 3. Basım İstanbul1996.
- _____, **Empatinin Yeni Bir Modele Dayanılarak Ölçülmesi ve Psikodrama İle Geliştirilmesi**, A. Ü Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,11, 1-2, 155-190, 1988.
- Fromm Erich, **Sevme Sanatı**, Çev: Selçuk Budak, Ankara, 1997.
- _____, **Özgürlükten Kaçış**, Çev: Selçuk Budak 2. Basım İstanbul, 1993.
- Gençtan Engin, **Çağdaş Yaşam ve Normal Dışı Davranışlar**, Ankara, 1981.
- _____, **Psikanaliz ve Sonrası**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985,
- Gladstein G.A ve Feldstein, F.C; **Using Film To Increase Counselor Empathic Experiences Counselor Education And Supervision**, 23, 1983.
- Glasser William, **Kişisel Özgürlüğün Psikolojisi, çeviren: Selçuk Budak,ist. 1998.**
- Goldstein A.P ve Micheal, G. Y., **Empathy: Development, Training And Concequences**, U.S.A: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers,1985.
- Heaten Tim ve Blake Asley , **Journal Of Family Issues** . 20-1, january, 24-25, 1999.

- Hou Fena Omwando&Lewis,Odhiambo, **İnternational Journal Of Comparative Sociology**, 38, 3-4, december, 271-288, 1997.
- Kasapoğlu Aytül, **Günümüzde Aile Araştırmaları**, III. Aile Şurası Bildirileri, Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara, 1998.
- Leo Buscaglia, **Kişilik. Tümüyle İnsan Olabilme Sanatı**, Çev: Neşat Ebcioğlu İnkılap Kitapevi İstanbul. 1987.
- Mielke R.F. **The Realionship Between Empathy And Narcisism: A Self Psychological Perspective. Dissertation**, Abstrack İnternational. Xxxxiv, 12, 1989.
- Öz İlkin, **Empati. Com**. 2005
- Özkan İshak, Böke Ömer, **Boşanma İle Sonuçlanan Evliliklerde Kadının Hedef Olduğu Şiddet**. Aile Kurultayı Bildirisi, Aile Araştırma Kurumu Bildirisi, 1995.
- Pişkin Metin, **Empati, Kaygı ve Çatışma Eğilimi Arasındaki İlişki**, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 22, 2: 775-78.
- Tanrıdağ Rana Şerife, **Ankara Da Ruh Sağlığı Hizmetlerinde Çalışan Personelin Empatik Eğilim ve Empatik Beceri Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, H. Ü. Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Danışma Bölümü, Ankara 1992.
- Tekeli Şirin, **Çağdaş Evliliğin Ortaçağ Kökenleri**, Aile Yazıları, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
- Tezer E, **Evli Çiftler Arasındaki Çatışma Davranışları, Algılama ve Doyum**. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, 1986.
- Ünal Cavit, **İnsanları Anlama Kabiliyeti**, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 5, 3-4: 71-93, Ankara 1972.
- Üre Ömer , **'Empati dergisi'**, S. Ü. Eğt. Fak. PDR. Blm. Sayı: 1, Konya, nisan 1999
- Yazan Ümit Meriç, **İleri Endüstri Toplumlarında Aile Kurumu Üzerine Bir Araştırma**, Aile Yazıları, Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1991.
- Yıldırım İbrahim, **Rehber Öğretmenlerin Empatik Eğilim ve Empatik Beceri Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi**, I. Ulusal Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Kongresi Bildirisi, 1991.
- Yıldırım İbrahim ve Ergene Tuncay; **İlk Öğretim Müfettiş Adaylarının Empatik Eğilim Düzeylerine Göre İş Doyumları**, Ç.Ü. Eğitim Fakültesi, 1. Eğitim Bilimleri Kongresinde sunulan bildiri, Adana, 28-30 Nisan 1994, cilt 2. sayfa: 673